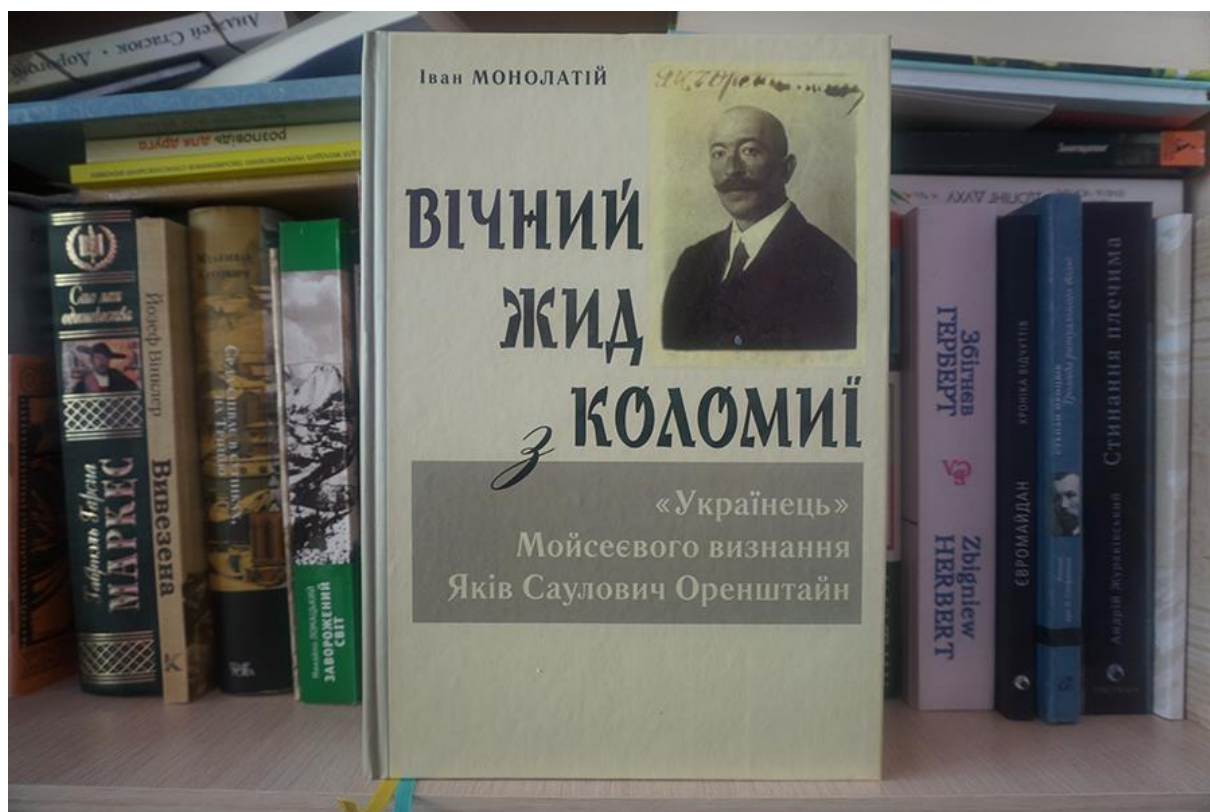

с: Мене завжди цікавили «артикулятори»

Іван Монолатій

В івано-франківському видавництві «Лілея-НВ» вийшла монографія професора Івана Монолатія «Вічний Жид з Коломиї. "Українець" Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн». Дослідження присвячене маловідомій постаті українського книговидавця, який спричинився до розвитку української культури в першій третині ХХ ст. Про Оренштайна та монографію ми й говорили з Іваном Монолатієм.

– Ви вже багато років займаєтесь постаттю Оренштайна. З чого почалося зацікавлення?

– Постаттю цього видавця з Коломиї я цікавився, певне, ще з гімназійних років і пізніше, коли вже навчався на історичному факультеті Прикарпатського університету. Його особистість мене зацікавила ще й з огляду на те, що моя перша науково-дослідна робота, написана ще у коломийській гімназії, стосувалася коломийських книжкових видань. Тих, які з'явилися протягом майже двохсотлітньої історії видавничої Коломиї. І в цьому контексті

упорядкований каталог цих видань у 1993 році містив, напевне, близько 150 назв і титулів книжок, які видав Яків Оренштайн саме у своїх видавництвах: спочатку у «Галицькій накладні», а пізніше – в «Українській накладні».

– Яким чином ви обираєте персоналії чи теми, які досліджуєте? З огляду на ваші праці, які виходили і раніше, можна побачити велику увагу до Коломиї, але не лише. Чим це визначається?

– Я займаюся міжетнічними відносинами у нашому регіоні. Це є і Галичина австрійська, і Буковина, і міжвоєнний період, і Коломия зокрема у всіх її проявах. В тому числі через призму тих видатних постатей, які на сьогодні, на жаль, або мало відомі, або взагалі присипані попелом історії, переважно через те, що немає документальних джерел з історії їх життя і діяльності. Мене завжди цікавили ті люди, які були так званими артикуляторами: поборниками міжетнічної толерантності, поетики діалогу, як сказали б мої колеги історики й політологи. Ті люди, які намагалися своїм прикладом, своїм життям формулювати зовсім іншу філософію. Ненасильницькою конфронтацією, поетикою діалогу поміж різними народами, які населяли наш регіон здавна. Це українці, це і євреї, вірмени, поляки, австрійці та німці, які потрапили сюди в силу різноманітних колонізаційних процесів, з яких я, власне, почав свої наукові дослідження. Серед таких постатей, очевидно, є Яків Оренштайн, уродженець Коломиї, напевне, на сьогодні найвідоміший єврейський книговидавець української книжки ХХ століття.

– Попри те, що Оренштайн був найбільшим тогочасним книговидавцем в Україні, але не єдиним, чи було з ким йому конкурувати?

– Є відома формула, яка вже стала майже міфічною, що Яків Оренштайн став практично видавничим монополістом на початку ХХ століття, хоча не завжди так було. Перед ним були брати Білоуси – Федір та Михайло, які в 1860-х роках заклали у Коломиї першу друкарню. Можна сказати, це була перша районна друкарня України. Вони були вихідцями зі Львівщини. Теодор (або ж Федір) Білоус був ще директором коломийської гімназії, 155-ліття якої будемо святкувати уже у вересні цього року. Його брат Михайло був видавцем, друкарем, мав добру друкарську освіту, яку здобував у друкарнях Праги та Відня. Власне, вони започаткували видавничий поступ у Коломиї в межах тодішньої Австро-Угорщини. Фактично до Першої світової війни Коломия знаходилась на других лідерських позиціях поміж Львовом і іншими містами. «Львів – Коломия» – це була постійна конкуренція, яку добре видно і в історії Коломиї того періоду, і в різноманітних культурних процесах у середовищі коломийської української

інтелігенції. І в якийсь момент з'являється Яків Оренштайн, який сам є з Коломиї, і його батько теж з Коломиї, а мама взагалі була з гірських Кутів, тобто, вона була єврейкою-горянкою. Досі невідомо, чому Яків Оренштайн обирає саме українську орієнтацію своїх друків. Ми не можемо похвалитися, що ми бачили чи дослідники виявили якісь книги чи поштівки, видані єврейськими мовами (маю на увазі іврит та ідиш). Не можемо похвалитися величезною кількістю книжок польською мовою (чи листівок поштових). Маємо лише окремі згадки про те, що у період Першої світової війни, впродовж російської окупації Галичини, Оренштайн видав щонайбільше три книжки російською, одна з них – казка «Червона Шапочка». Але поза тим ми на сьогодні знаємо про близько трьохсот книжок, виданих українською мовою у його серії «Загальна бібліотека».

– **Кого він в основному видавав?**

– У Оренштайна був серйозний підхід до автури. Він мав певну, як би сказали сьогодні, видавничу команду, яка шукала авторів. Як правило, це були його сучасники, і серед українських, і серед європейських авторів. Він залучав добрих перекладачів, власне, на українську мову. Не можу тут не згадати відомого перекладача і поета Леся Гринюка з Воскресінців, близьких до Коломиї, який помер у ранньому віці. Яків Оренштайн йому завдячує перекладом (на сьогодні найпершим) «Так мовив Заратустра» Фрідріха Ніцше. Це була, очевидно, окраса його видавництва ще коломийського періоду. Але поряд з тим були публікації поглядів українських політиків Галицького сейму, скажімо,

Володимира й Олександра Барвінських. Це були твори Івана Франка, це були твори Лесі Українки, Панаса Мирного – багатьох українських класиків, які вже або були відомими авторами, або їх становлення лише відбувалося. Треба сказати, що постать Тараса Шевченка займає особне місце у книговидавничій діяльності Оренштайна, тому що він, напевне, найбільше з тогочасних видавців видав і творів, і поштових листівок, пов'язаних з творами Кобзаря.

– Як проходила ваша дослідницька робота над цією темою? Де саме працювали – бібліотеки, архіви тощо.

– Про Оренштайна можна було побачити малесеньку замітку в енциклопедіях, переважно україномовних, інколи англійськомовних. Це «Енциклопедія українознавства», яка з'явилася і англійською мовою, де про нього лише кілька речень і зазначено, що він, можливо, народився у Коломиї або на Коломийщині, мав видавництво «Галицька накладня» у Коломиї, і пізніше у Берліні «Українську накладню». Але доля його після 1933 року, на жаль, невідома. І вже в контексті своїх пошуків не лише в Україні, а передусім в Австрії, Німеччині та Польщі мені вдалося виявити ще чимало архівних документів, які абсолютно ніхто не вимагав від архівістів показати і не намагався зрозуміти їхню сутність. Це документи Федерального архіву Німеччини у Берліні, Саксонського державного архіву у Ляйпцигу, матеріали Варшавського державного архіву і архіву у Ряшеві (Жешуві, як би сказали сьогодні). Це і документи Державного архіву Івано-Франківської області, в яких відклалася чимала інформація про період діяльності Оренштайна після Першої світової війни, коли він фактично став добровільним самітником або вигнанцем у Європі. Тому що наприкінці Першої світової, в 1917 році, його майно було пограбоване російськими солдатами. Він фактично залишився з нічим і був змушений покинути Коломию у пошуках якихось ринків збуту своєї продукції або започаткувати щось нове. Таким місцем збуту став короткотривало Відень, а пізніше Берлін, який був на той час великою європейською столицею, навіть незважаючи на поразку Рейху у Великій війні (чи Першій світовій війні). Там Яків Оренштайн починає налагоджувати контакти поміж друкарями, які могли мати у своїх друкарнях шрифти різноманітними слов'янськими мовами, зокрема, український шрифт. Він їх знаходить у Ляйпцигові, у Нюрнберзі. І так починається дуже тривалий, майже 20-літній період діяльності Оренштайна у Німеччині. Так званий його німецький період, який був надзвичайно якісним і у поліграфічному відношенні, тому що видання стали ще ошатнішими, збільшилися їхні накладі. До того ж були напрацьовані тривалі контакти поміж українськими політичними колами, в той час української революції зокрема. Яків Оренштайн також стає помітною фігурою у дипломатичних колах, тому що свого часу він був призначений дипломатичним радником посольства Української Народної Республіки у Берліні. Через це, власне кажучи, українське дипломатичне відомство подарувало йому окремих будинок у Берліні для того, щоби там відбувалися зустрічі української громади і було влаштоване українське видавництво.

– Отже, можна сказати, що, не маючи цього на меті, Яків Оренштайн став важливим діячем української культури.

– Очевидно, що він мав передусім ідею економічного зиску чи фінансового успіху, як і кожен підприємець. Але в пам'яті українців і взагалі в українській культурі він залишив дуже важливий слід як талановитий організатор українського культурного життя. Насправді, в часи української революції починається легенда про Якова Оренштайна як людину, яка вміє говорити добірною українською мовою, про що згадували його сучасники. Він був виваженим, тактовним, мав всі риси інтелігентної людини і людини, яка була здатна за власний коштів, витрачаючи і свої зусилля, і свій час, і кошти видавати українські книжки. Є відомий сюжет 1918 року, як Яків Оренштайн отримав посвідчення Української Держави ще від Павла Скоропадського з правом переїзду до тогочасної Європи. А він був і в США, і в Канаді у 1920-х роках, для, власне кажучи, пропаганди української книжки. Я би сказав, що він був таким своєрідним промоутером української культури в тогочасному світі. Тому що бачив ті проблеми, з якими стикалося українське книговидання тих часів: це і безгрошів'я, і відсутність належного редагування текстів, і почасти відсутність автури. І він намагався своїми, можливо, скромними засобами цьому завадити і допомогти в тій ситуації.

В дуже позитивному світлі про нього згадували такі видатні особистості, як Симон Петлюра, який безпосередньо закликав Міністерство освіти Української Народної Республіки, щоби вони допомогли Оренштайнові, купивши його книжки для українських шкіл ще наприкінці 1910-х років. Сьогодні відомо, що Яків Оренштайн хотів передати Україні близько 40 вагонів друкованої продукції з Німеччини. Але очевидно, що воєнні дії не дозволили це зробити. І можна лише здогадуватися, що з цими книжками сталося. Але разом з тим Яків Оренштайн ніколи себе не декларував, що він видавець. Він завжди чітко казав: «Я – накладовець. Я український накладовець жидівського роду». Тобто, людина, яка не претендує на якісь високі титули, як-от видавець. Тим не менше, він дуже суттєво спричинився до розвитку української культури ХХ століття.

Спілкувався Василь Карп'юк

08.03.2016